

ב"ה

עוֹמֵק הַפֶּשֶׁט עיונים ברצ"י

פ' מקץ

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט"ז

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה
אנא לפנות לדוא"ל
riz@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

"ואין פותר אותם לפרעה" (מא, ח), ומפרש רש"י שחכמי מצרים הציעו לפרעה את הפתרון "שבע בנות אתה מוליד כו'", ופרעה מיאן בפתרון זה / הטעם שדייק רש"י להביא פתרון זה בדוקא (ולא הביא את הפתרון השני שמצינו במדרש "שבע מלכיות אתה כובש כו") / ביאור שיטתם של חכמי מצרים - שלא הציעו את פתרונו הפשוט של יוסף

ב

מדוע התפעל פרעה כל כך מפתרונו (ועצתו) של יוסף, והרי לכאורה הוא מילתא דפשיטא / הטעם שיוסף לא הסתפק בעצם הפתרון של שני שבע ושני רעב, והמשיך ליעץ לפרעה כיצד לנהוג למעשה / יוסף התכוון ליישב את הפרט שהוקשה לחכמי מצרים: איך עומדות הפרות הטובות והרעות ביחד, אלו לצד אלו?

ג

"וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות" (מג, ל), וברש"י האריך מאוד שהיה דיבור בין יוסף לבנימין בדבר שמותיהם של בני בנימין / הנהגת יוסף היתה בתוקף וידע לשלוט על רגשותיו, אמנם כאן אירע דבר היוצא מן הכלל שגרם להתרגשות מיוחדת / עשרת בני בנימין רמוזים בסיום הפסוק הקודם (מג, כט): "אלקים יחנך בני"

וַיְהִי בַּבֶּקֶר וְהַפֶּעַם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל
חַרְטָמֵי מִצְרַיִם וְאֶת כָּל חַכְמָה וַיִּסְפֹּר פְּרַעְהָ לָהֶם
אֶת חִלְמוֹ וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפְרַעְהָ" (מא, ח)

-רש"י-

ואין פותר אותם לפרעה - פותרים היו
אותם, אבל לא לפרעה; שלא היה קולן
נכנס באזניו, ולא היה לו קורת רוח
בפתרונם, שהיו אומרים: שבע בנות אתה
מוליד שבע בנות אתה קובר:

רש"י בא לחדש, שאין הכוונה שחכמי מצרים לא הצליחו לפתור כלל את החלום
- שאז היה כתוב בקיצור: "ואין פותר", ותו לא; אלא שהחכמים הציעו פתרון, אמנם
פרעה לא התרצה בפתרונם, וזהו שמאריך הכתוב ומדייק "ואין פותר אותם לפרעה".

אך יש לעיין, כיצד למד רש"י מתוך "פשוטו של מקרא" שדוקא זה הוא הפתרון
שאמרו חכמי מצרים - "שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר"? ואמנם, מתוך
לשון המקרא ("ואין פותר אותם לפרעה") מוכח שאמרו לפרעה איזה פתרון ואין זאת
אלא שפרעה לא התרצה בו - אך כיצד מוכח מהפשט, ובכלל לשם מה צריכים אנו
לדעת, מה בדיוק היה פתרון זה?

פתרון אחד – או שנים?

והנה, מקור פתרון זה הוא בדברי המדרש¹, אך שם פירשו שחכמי מצרים אמרו שני פתרונות בהתאם לשני החלומות:

על החלום הראשון, בדבר שבע הפרות הטובות והרעות, אמרו "שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר", ואילו על החלום השני, בדבר השבלים המלאות והריקות, אמרו פתרון אחר - "שבע שבלים הטובות שבע מלכיות אתה מכבש, שבע שבלים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך".

ובכן, מה טעם הביא רש"י רק את הפתרון הראשון מדברי המדרש, ולא הביא גם את הפתרון השני (וגם לא רמז לו על ידי הוספת "וכו" - כדרכו בכמה מקומות)? במה היא העדיפות של הפתרון "שבע בנות אתה מוליד כו" על פני הפתרון של "שבע מלכיות אתה מכבש כו"?

[הרא"ם הרגיש בקשיים אלו, והקשה בנוגע להפתרונות שבמדרש:

"מהיכן למדו זה? ועוד: מנא לן לומר שבעד השבע פרות היו פותרים 'שבע בנות', ובעד השבע שבלים היו פותרים 'שבע אפרכיות' - ולא ההיפך? ואולי קבלה היתה בידם.

ורש"י ז"ל השמיט האפרכיות, מפני שהם לא אמרו זה אלא לפי הפותרים ההם שהיו חושבים שהיו שתי חלומות, אבל עכשיו, שנודע כבר ששניהם חלום אחד - לא הזכיר רק הפתרון שהיו פותרין לו בפרות; כי גם זה לא היה צריך להזכירו, אלא כדי לפרש יתורא ד'לפרעה".

והעולה מדבריו, שבאמת גם רש"י סובר כהמדרש, אלא שקיצר בדבריו ולכן לא הביא אלא פתרון אחד מתוך השנים. אך צריך ביאור, כי אם רצה רש"י לקצר - לא היה לו להביא אפילו פתרון אחד (וכדי ליישב הלשון "ואין פותר אותם לפרעה" די בעצם הפירוש "שלא היה קולן נכנס באזניו כו", ואין צורך לפרט מה בדיוק אמרו, וכנ"ל)].

1. בראשית רבה פפ"ט, ו.

חכמה שבהם – להיכן הלכה?

ונראה לבאר שבכוונה תחילה שינה רש"י מדברי המדרש, והביא רק פתרון אחד ולא שנים, משום שלפי דרכו - בדרך הפשט - גם חכמי מצרים הבינו ששני החלומות ענינם אחד (כשם שהוא לפי פתרונו האמיתי של יוסף), ולכן אמרו (לשיטת רש"י) רק פתרון אחד, שהוא מספיק כדי לפתור את שני החלומות כאחד.

והטעם שהוצרך רש"י לפרש מה הפתרון שהציעו, ונקט דוקא בפתרון של "שבע בנות כו" - הוא כדי ליישב תמיהה גדולה שנתקשו בה המפרשים²:

כיצד ייתכן שחכמי מצרים לא העלו בדעתם את הפתרון של יוסף?! הרי לכאורה זה פשוט ביותר ומובן מעצמו, שפרות יפות ובריאות הם תוצאה של מצב של שובע וריבוי מזון, ואילו פרות רעות מראה הם תוצאה של מחסור; ובוודאי ששבליים בריאות וטובות מורים על שפע של מזון, בעוד ששבליים דקות ושדופות מורים על מצב הפוך של רעב!

למה איפוא נטו חכמי מצרים מפשט החלום המובן בפשוטו, סימן של רעב ושבע, תבואה מלאה ותבואה חסרה - ובמקום זה חיפשו רעיונות אחרים ורמזים רחוקים?!

[יש שפירשו שהיה זה בגדר נס, שאף שלפי חכמתם היה ראוי להם לעמוד על פתרון פשוט כזה, מכל מקום סיכל ה' עצתם כדי להביא ברכה על יוסף³.

אך בדרך הפשט אין זה מסתבר, כי אם כן הוא הרי מדובר ב**נס גדול** - שמכל חכמי מצרים נעלם פתרון כה פשוט! - ואיך שתק הכתוב ולא הודיענו נס זה אפילו ברמז, וגם בפירוש רש"י על התורה לא מצינו שיזכיר שהיה כאן נס].

2. רבינו בחיי פרשתנו מא, ח. עקידה שער כט שאלה ב. אברבנאל פרשתנו השאלה הד'. ועוד.

3. ראה חידושי ופירושי מהר"ק פרשתנו מא, ב. ועוד.

14 בנות בבת אחת

אלא הביאור בזה:

מסתבר בפשטות שפתרון החלום במשמעות של רעב ושבע (כעין פתרונו של יוסף), עלה גם על דעתם של חכמי מצרים - אך הם מיאנו לפתור בדרך זו, בגלל פרט עיקרי בחלום שאינו מתיישב לפי פתרון זה:

בחלום פרעה, עמדו הפרות הטובות ביחד עם הפרות הרעות - "ותעמודנה אצל הפרות על שפת היאור"⁴, ועל כך תמהו החכמים: אם מדובר על שנות רעב ושנות שבע, הרי שנות הרעב באות בנפרד, אחרי שנות השבע, ולא ביחד - ואם כן, כיצד עמדו הפרות הטובות והפרות הרעות ביחד?!

ולכן העדיפו להוציא את החלום מפשוטו, ולפרש "שבע בנות אתה מוליד, ושבע בנות אתה קובר" - כי אלו שני עינים שיכולים להתרחש בבת אחת:

לפרעה היו מן הסתם כמה נשים וכמה פילגשים (כמנהג המלכים בימים ההם, ובפרט בארץ מצרים אשר שם "שטופי זימה"⁵), כך שיתכן שבאותו זמן עצמו יתקיים בו גם "שבע בנות אתה מוליד" וגם "שבע בנות אתה קובר", וכך יתבאר למה עמדו "הפרות הטובות" ו"הפרות הרעות" ביחד, אלו לצד אלו.

וזה גם העדיפות בפתרון של "שבע בנות כו", על פני הפתרון השני שהובא במדרש: "שבע מלכיות אתה מכבש ושבע אפרכיות מורדות בך" (שלכן הביא רש"י דוקא פתרון זה ולא השני):

לא מסתבר שמלך יצא למלחמה בבת אחת עם "שבע מלכיות" - שהרי הדרך היא שבתחילה הולכים וכובשים מדינה אחת, ורק לאחר מכן הולכים למדינה נוספת וכו' - ולכן אין זה מתאים עם החלום שבו כל הארבע עשרה פרות עומדות ביחד.

4. מא, ג.

5. פרש"י לך יב, ט.

מעט דב"ט

ויש להוסיף⁶:

לאמיתו של דבר, גם הפתרון של "שבע בנות כו" אינו מתיישב לגמרי עם פרטי החלום - כי בחלום מודגש שהפרות עולות מתוך היאור: "והנה מן היאור עולות שבע פרות יפות .. והנה שבע פרות אחריהן עולות אחריהן מן היאור"⁷, ואם אכן מדובר על "שבע בנות" הרי אין לזה כל שייכות עם היאור!

אך יש לומר, שחכמי מצרים תפסו שחלק זה מן החלום - זה שהפרות עולות מהיאור - אינו נכון, ועל דרך שלמדנו כבר ברש"י⁸ "שאינן חלום בלא דברים בטלים". כי כוונת החלום היא בנוגע לפרעה העומד על היאור, וזה שנראה היאור גופא אינו ענין עיקרי כו'.

וראה עוד בכל זה - לקמן סימן ב.

(חלק טו - מקץ א)

6. ראה גם ידי משה לבראשית רבה פפ"ט, ד.

7. מא, ב-ג.

8. וישב לו, י.

”וְעַתָּה יֵדָא פְּרַעָה אִישׁ נְבוֹן וְחָכֵם וַיִּשְׁיִתְהוּ עַל
אֶרֶץ מִצְרַיִם. יַעֲשֶׂה פְּרַעָה וַיִּפְקֹד פְּקָדִים עַל
הָאָרֶץ וַחֲמִשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַ שְׁנֵי הַשָּׁבָע.
וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֵל הַשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת הַבָּאֵת הָאֱלֹהִים
וַיִּצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פְּרַעָה אֹכֵל בְּעָרִים וְשָׁמְרוּ.
וְהָיָה הָאֹכֵל לִפְקֻדוֹן לְאֶרֶץ לְשִׁבְעַ שְׁנֵי הָרָעַב
אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא תִכְרַת הָאֶרֶץ
בְּרָעַב. וַיִּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פְּרַעָה וּבְעֵינֵי כָל
עַבְדָּיו. וַיֹּאמֶר פְּרַעָה אֶל עַבְדָּיו הִנְמַצָּא כֶּזֶה אִישׁ
אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹקִים בּוֹ. וַיֹּאמֶר פְּרַעָה אֶל יוֹסֵף אַחֲרָי
הוֹדִיעַ אֱלֹקִים אוֹתָךְ אֶת כָּל זֹאת אֵין נְבוֹן וְחָכֵם
כְּמוֹךָ” (מא, לג-לט)

-רש"י-

הנמצא כזה - הנשכח כדיון, אם נלך
ונבקשנו הנמצא כמורהו:

לכאורה הדבר פלא שנתפעל פרעה כל כך מדברי יוסף, כי לפום ריהטא אין בדבריו
חידוש כה גדול:

הרי סברא פשוטה היא שפרות יפות ובריאות הם תוצאה של מצב של שובע וריבוי מזון, ואילו פרות רעות מראה הם תוצאה של מחסור; ובוודאי ששבליים בריאות וטובות מורים על שפע של מזון, בעוד ששבליים דקות ושדופות מורים על מצב הפוך של רעב.

ובלשון האברבנאל בפרשתנו⁹: "קל שבקלים וריק שבריקים היה פותר אותם חלומות כמו שפתר אותם יוסף - ומה ראה פרעה מפני הפתרון הזה לעשות ליוסף יקר וגדולה ולקראו נבון וחכם"!

עצה טובה קמ"ל

והנה, לשון הכתוב היא "וייטב הדבר בעיני פרעה", ומפרש הספורנו: "עצת יוסף ודרכיו".

ולכאורה הכוונה, שמה שהוטב בעיני פרעה אינו (רק) עצם הפתרון - שפשוט הוא, כאמור - אלא (גם) זה שהוסיף יוסף בהמשך לפתרון החלום והציע עצה מעשית, שפרעה ימנה איש חכם שידאג לשמור מזון משבע שנות השבע לשבע שנות הרעב, "ולא תכרת הארץ ברעב".

אך גם זה צריך ביאור, מהי החכמה הנפלאה בעצת יוסף!? הרי לאחר שידעו מראש שעתידיים לבוא שנות רעב - מובן מאליהו שיש להתכונן ולשמור מזון משנות השבע לשנות הרעב; ומהי איפוא החכמה המיוחדת בזה עד אשר "אין נבון וחכם כמוך"!?

9. "השאלה הדי". וכן הקשו בעוד מפרשים.

"מי שמך לאיש שד ושופט"?

ויש לומר בביאור הענין, ובהקדים קושיית המפרשים על יוסף עצמו¹⁰:

יוסף הרי נקרא כדי לפתור את החלום - שלאחר שפרעה סיפר את חלומו ליועציו "ואין פותר אותם לפרעה"¹¹, נזכר שר המשקים בזה שיוסף ידע לפתור יפה את חלומו שלו ושל שר האופים, ומזה למד פרעה לקרוא ליוסף בתורת 'פותר חלומות' - ואם כן, היה לו לפתור את החלום ותו לא;

ומה ראה יוסף להמשיך ולתת עצה למלך מצרים, ובדיבור אחד (בוא"ו המחבר): "ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתו על ארץ מצרים וגו'" - הרי לא נקרא אל המלך בתור יועץ, אלא בתור 'פותר חלומות' בלבד!

[האברבנאל פירש (בתירוץ הראשון). שיוסף הוסיף את עצתו (אף שלא נתבקש אלא לפתור את החלום) מכח התגברות רוח הנבואה: "ומכח רוח הקודש שבו אמר יוסף כל זה, כי הנה הנביא לא יוכל לכבוש נבואתו ויתאמץ לומר מה שראה והמתחייב ממנו, וכמו שאמר ירמיה'¹² 'בלבי כאש בוערת, עצור בעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל'".

אמנם קשה ללמוד כן ב"פשוטו של מקרא" - דרכו של רש"י בפירושו על התורה, ובפרט שדבר חידוש כזה היה רש"י צריך לאומרו בפירושו].

תכלה שנה .. תחל שנה ..

ונראה לבאר בפשטות, שיוסף הוכרח להוסיף את עצתו - כי לולי עצה זו יש קושי בכללות הפתרון¹³:

10. רמב"ן מא, ד. אברבנאל "השאלה הח". אלשיך מא, לג. כלי יקר מא, כז בסופו. ועוד.

11. מא, ת.

12. כ, ט.

13. ראה לעיל סימן א בארוכה.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

בחלום פרעה, עמדו הפרות הטובות ביחד עם הפרות הרעות¹⁴ - "ותעמודנה אצל הפרות על שפת היאור"¹⁵.

ומעתה קשה, אם פתרון החלום הוא שנות רעב ושנות שבע, הרי שנות הרעב באות בנפרד, אחרי שנות השבע, ולא ביחד - וכיצד עמדו הפרות הטובות והפרות הרעות ביחד?¹⁶!

ונראה, שזהו הטעם שכל חכמי מצרים לא העלו בדעתם לפתור את החלום על שבע שני רעב לעומת שבע שני שבע (אף שסברא פשוטה היא) - כי בחלום פרעה מודגש שה"שבע" ו"שבע" עומדים ביחד, ולא שכל אחד מהם בזמן אחר.

ולכן העדיפו להוציא את החלום מפשוטו, ולפרש "שבע בנות אתה מוליד, ושבע בנות אתה קובר"¹⁷ - כי אלו שני ענינים שיכולים להתרחש בבת אחת:

לפרעה היו מן הסתם כמה נשים וכמה פילגשים, כך שיתכן שבאותו זמן עצמו יתקיים בו גם "שבע בנות אתה מוליד" וגם "שבע בנות אתה קובר", וכך יתבאר למה עמדו "הפרות הטובות" ו"הפרות הרעות" ביחד, אלו לצד אלו.

14. ולהעיר, שכאשר הכתוב מספר כיצד פרעה מתאר ליוסף את חלומו (מא, יז-כא), אין הוא מזכיר פרט זה - שהפרות הרעות עמדו "אצל הפרות" הטובות.

אבל בפשטות מסתבר שפרעה תיאר בפני יוסף את כל הפרטים שראה בחלום, ורק שהכתוב קיצר, וכדברי הרמב"ן (מא, ג. - אך ראה אלישיך מא, יז. כלי יקר בתחילת הפרשה ד"ה והנה עומד. ועוד).

15. מא, ג.

16. הרמב"ן (שם) פירש: "ותעמודנה אצל הפרות - בצדן וקרוב להן, והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושנות הרעב". אך המשמעות הפשוטה של "ותעמודנה אצל הפרות" מדגישה את היותן ביחד, וראה גם כלי יקר (ד"ה והנה עומד).

17. כדברי רש"י מא, ח.

פותר – ותופר

ובזה באה לידי ביטוי חכמתו המיוחדת של יוסף, שפירש את החלום כפשוטו - במשמעות של רעב ושבע; וכדי ליישב את הקושי האמור, הוסיף יוסף את העצה המעשית, שישמרו מזון משנות השבע לשנות הרעב:

כיון שבמשך שנות השבע צוברים מזון לשנות הרעב, ולאידך גיסא - בשנות הרעב ניזונים ומתפרנסים מהאוכל שנאסף בשנות השבע, נמצא שיש קשר וחיבור בין ימי הרעב וימי השבע וכאילו היו יחד¹⁸.

וזהו שחידש יוסף לפרעה, שלכן ראה את הפרות הטובות והרעות יחד - כי זו המטרה של החלום, לומר כי למרות שמצד עצמן נפרדות הן שנות השבע משנות הרעב, הרי זה גופא הוא תפקידו של פרעה: לחבר ולאחד ביניהם ולהביא למצב שיהיה קשר והשפעה משנות השבע לשנות הרעב, על ידי איסוף אוכל משנות השבע עבור שנות הרעב.

והיינו, שזה שהפרות הרעות באו ונעמדו "אצל הפרות" הטובות בא להורות שגם בשעת השבע, כאשר יש מצב של טובה ושפע ("פרות הטובות"), צריך 'לחיות' את שנות הרעב ("הפרות הרעות") ולדאוג עבורם, על ידי איסוף אוכל ושמירתו לשנים אלו.

ומעתה מיושב מדוע הוסיף יוסף את עצתו מבלי שנתבקש - כי דוקא בנקודה זו בא לידי ביטוי החידוש שלו וגודל חכמתו, וק"ל.

(חלק טו - מקץ א)

18. ראה גם חזקוני וספורנו מא, ג.

"וַיִּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת בְּנֵימִין אָחִיו בֶּן אִמּוֹ וַיֹּאמֶר
הֲזֶה אַחֵיכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵלַי וַיֹּאמֶר
אֱלֹקִים יַחַדָּךְ בְּנִי. וַיִּמְהַר יוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו
אֶל אָחִיו וַיִּבְקֶשׁ לִבְכוֹת וַיֵּבֵא הַחֲדָדָה וַיִּבְדֹּךְ שְׁמֹה"
(מג, כט-ל)

-רש"י-

כי נכמרו רחמיו - שאלו: יש לך אח מאם?
אמר לו: אח היה לי ואיני יודע היכן הוא.
יש לך בנים? אמר לו: יש לי עשרה. אמר
לו: ומה שמם? אמר לו: בלע ובכר וגו'.
אמר לו: מה טיבן של השמות הללו?
אמר לו: כולם על שם אחי והצרות אשר
מצאוהו. בלע - שנבלע בין האומות, בכר
- שהיה בכור לאמי, אשבל - ששבאו א-ל,
גרא - שנתגייר באכסניא, ונעמן - שהיה
נעים ביותר, אחי וראש - אחי היה וראשי
היה, מפים - מפי אבי למד, וחפים - שלא
ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו, וארד
- שירד לבין האומות, כדאיתא במסכת
סוטה. מיד נכמרו רחמיו:

בפשטות מובן הטעם שהתרגש יוסף - שהרי כבר שנים רבות שלא ראה את בנימין, אחיו היחיד - אשר ילדה אמו רחל (וגם מבין בני יעקב בכלל - בנימין הוא היחיד שלא השתתף כלל במעשה מכירתו ותמיד היה באהבתו עמו), ועתה כאשר רואה אותו לאחר זמן רב - מובן ש"נכמרו רחמיו".

ומעתה קשה מה שרש"י מאריך באריכות גדולה להסביר למה "נכמרו רחמיו" של יוסף: מנין למד רש"י להעמיס כל דין ודברים אלו שבין בנימין ליוסף - ב"פשוטו של מקרא"?

ובפרט, שעד כה לא ידענו כלל על בניו של בנימין, כמה היו ומה שמותיהם - ודבר זה כתוב לראשונה במקרא בסדרה הבאה, פרשת ויגש¹⁹ - ומתחזקת הקושיא מה ענין בניו של בנימין לכאן?

התרגשות יוצאת מן הכלל

והביאור בזה:

אין לפרש שיוסף התרגש כל כך מעצם ראיית אחיו בנימין, שהרי כמה פסוקים קודם²⁰ מסופר אשר "וירא יוסף אתם את בנימין" - היינו, שיוסף כבר ראה את בנימין בתוך האחים קודם לכן.

וגם קשה לומר שההתרגשות היתה מראייה זו שראה עכשיו את בנימין (באופן קרוב יותר), כי גם לאחר ראייה זו לא כתוב מיד "וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו", אלא הכתוב מספר שיוסף שאל "הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי" ואמר לו "אלקים יחנך בני" - ורק בפסוק שלאחר מכן "נכמרו רחמיו".

19. מו, כא.

20. מג, טז.

והדבר מובן בפשטות, שבהיות יוסף בתפקיד של "משנה למלך" כבר זמן ממושך, והוא זה שניהל בפועל את כל ממלכת מצרים²¹, בוודאי היתה הנהגתו בחזק ובתקיפות, ולכן גם כאשר ראה את בנימין אחיו ובוודאי התעוררה אצלו התרגשות פנימית חזקה, הרי ידע יוסף לשלוט ברגשותיו בלי התפעלות חיצונית.

ומטעם זה לא מצינו בכל הפרשה עד כה שיספר הכתוב על תנועה של התרגשות מצד יוסף בעת דיבורו עם אחיו בכלל, גם כאשר דיברו עמו על ענינים הנוגעים בנפשו וכגון שסיפרו לו שיעקב אביו עודנו חי ועל הצער שיש לו וכו' - כי הנהגתו היתה בתקיפות ובחזק.

[ורק פעם אחת מצינו שהכתוב יפרש "ויסוב מעליהם ויבך"²², והיה זה כאשר שמע שאחיו מתחרטים על מכירתו²³ - אבל גם אז לא היתה זו בכיה גדולה שהצריכה אותו להיכנס לחדרו ולרחוץ פניו, אלא שהוא רק נתרחק מהם לזמן קצר, "שלא יראוהו בוכה", ומיד שב אליהם [בחזרה].

ובכן, כאשר הכתוב מספר כאן שיוסף התרגש כל כך, "נכמרו רחמיו", עד ש"ויבוא החדרה ויבך שמה" (ובאופן שהוצרך לרחוץ פניו לפני יציאתו, כהמשך הכתוב: "וירחץ פניו ויצא") - בהכרח שהיה מאורע מיוחד במינו שעורר את יוסף להתרגשות עזה עד שלא יכול עוד לשלוט ברגשותיו, וזה מה שהכריח את רש"י להביא את כל הדין ודברים שהיה בין יוסף לבנימין, וכדלקמן.

"הילדים אשר חנן אלקים"

לפי רש"י, התחלת הדיבור שבין יוסף לבנימין היה - "שאלו, יש לך אח מאם? אמר לו: אח היה לי ואיני יודע היכן הוא"²⁴.

21. "ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו" - פרשתנו מא, מד.

22. מב, כד.

23. כפירוש רש"י שם.

24. ולהעיר, שבמדרש רבה (פצ"ד, ח) אין התחלה זו, אלא שיוסף התחיל מיד לשאול "אית לך בנים" (ובתנחומא ויגש ד', שהתחיל לשאול: "יש לך אשה"). וכעין דברי רש"י הוא בילקוט פרשתנו רמז קנ.

ונראה שמיוסד דיבור זה בלשון הכתוב בפסוק הקודם: "וישא את עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו" - שבזה נרמז שהיה דיבור מיוחד אודות האחוה שביניהם, "יש לך אח מאם".

ואחר כך ממשיך רש"י שיוסף שאל את בנימין ודיבר עמו אודות ילדיו - ונראה שמיוסד זה בסיום הפסוק הקודם, שאמר יוסף לבנימין "אלקים יחנך בני"²⁵:

רש"י מפרש, שאמירה זו שאמר יוסף לבנימין, "אלקים יחנך בני" - שייכת היא למה שאמר יעקב אבינו בקשר לבניו²⁶: "הילדים אשר חנן אלקים את עבדך":

"בשאר שבטים שמענו חנינה, אשר חנן אלקים את עבדך, ובנימין עדיין לא נולד, לך ברכו יוסף בחנינה".

ומעתה יש לומר, שכשם שהלשון "אשר חנן אלקים את עבדך" ביעקב נאמרה בקשר לילדיו של יעקב, "הילדים אשר חנן אלקים", כך כאן, כשיוסף אמר לבנימין "אלקים יחנך בני", היה דיבור מיוחד בקשר לילדיו של בנימין.

ומובן מדוע דיבור זה גרם להתרגשות מיוחדת אצל יוסף:

כאשר יוסף שומע מבנימין על ילדיו, ושומע שבנימין אחיו חזר כל כך ברגש האחוה והגעגועים אליו, שלמרות שבנימין היה בעת מכירת יוסף צעיר ביותר (בערך כבן עשר שנים), הרי במשך כל השנים לא הפסיק לחשוב אודות אחיו בן אמו ועל הצרות שפקדוהו, עד כדי כך שקרא את שמותיהם של כל עשרת בניו על שמו ועל שם הצרות שמצאוהו, וכל אחד מהשמות מבטא את הצער והגעגועים באופן מיוחד - "מיד נכמרו רחמיו".

25. ולהעיר גם מבאר בשדה כאן.

26. וישלח לג, ה.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

[ובזה יומתק מה שציין רש"י "כדאיתא במסכת סוטה"²⁷ - ולא ציין למדרש תנחומא²⁸ ומדרש רבה²⁹ - כי דוקא במסכת סוטה מבואר איך שכל עשרת השמות של בני בנימין שייכים ליוסף והמאורעות שעברו עליו (ואילו במדרשים שם מבואר שהיה שם אחד או שנים שיצאו מכלל זה והיו מטעם אחר);

ולכן מעדיף רש"י לציין ל"מסכת סוטה", שבכך יומתק יותר גודל ההתרגשות של יוסף - ששמע מבנימין כיצד קרא את כל עשרת בניו על שם יוסף ומאורעותיו, איש לא נעדר].

בנימין ועשרת בניו = אחד-עשר

ויש להוסיף:

לפי האמור, ההדגשה כאן היא שבנימין קרא את כל בניו על שם יוסף אחיו ומאורעות חייו;

אמנם בדברי רש"י מודגש (גם) שהיו עשרה בנים - שכן רש"י מאריך בלשונו ומפרט כיצד יוסף שאל את בנימין "יש לך בנים?" והוא השיב "יש לי עשרה" (אף שהיה יכול לקצר ולהביא מיד את תשובת בנימין בדבר שמותיהם של הבנים, "בלע ובכר וכו'").

ולפי דרכנו, יש לבאר את הדיוק במספר זה:

כאמור, הדיבור על בניו של בנימין נרמז הוא כמה שאמר יוסף לבנימין "אלקים יחנך בני" - שאמירה זו מקבילה היא למה שאמר יעקב בנוגע לבניו "הילדים אשר חנן אלקים את עבדך".

ובכן, הקבלה זו מדוייקת היא גם במספרה:

27. לו, ב.

28. ויגש ד'.

29. ב"ר פצ"ד, ח.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

כשיעקב אמר "הילדים אשר חנן אלקים את עבדך" - הוא דיבר על אחד-עשר ילדיו
(כי בנימין עוד לא נולד);

ואף כשאמר יוסף "אלקים יחנך בני" נכללים בזה אחד-עשר: בנימין עצמו, שאליו
מתייחס פשט הלשון ("יחנך בני"), ועשרת בניו הנקראים על שם יוסף ומאורעותיו,
וביחד הם אחד-עשר אנשים. ודו"ק.

(חלק טו - מקץ ב)

לעילוי נשמת
הרה"ח ר' חיים
ב"ד שלמה ע"ה
אלבז

*

נלב"ע ב'יום המיוחס'
ב' בסיון ה'תשס"ג
תנצב"ה